

Om utbränning bland invandrare – en replik

Avsikten med populationsstudien var inte att försöka beskriva invandrarernas livssituation i Sverige. De utlandsfödda stod inte i fokus. Syftet var att försöka uppskatta prevalensen av utbränning bland en rad grupper inom och utom arbetslivet. Det skriver Anders Hallsten, huvudförfattare till rapporten »Utbränning i Sverige« från Arbetslivsinstitutet, som här bemöter kritiken från Marcello Ferrada-Noli i Läkartidningen 36/2002.

LENNART HALLSTEN
docent, Arbetslivsinstitutet, Stockholm
Lennart.Hallsten@niwl.se

II I Läkartidningen 36/2002 skrev Marcello Ferrada-Noli ett debattinlägg [1] om en populationsstudie av utbränning [2]. Han lyfte ut en delgrupp i undersökningen, de utlandsfödda, och hävdade bl a att studiens slutsatser om denna grupp »... är inte bara missledande för allmänheten utan en förenkling av invandrarernas livssituation i Sverige«. Användningen av ett begrepp (»stressrelaterad långtidssjukskrivning«) i undersökningen kritiserades även, och vidare ifrågasattes om inte svårigheterna för invandrare kan förklaras av andra förhållanden än de som skapar utbränning.

Hela inlägget kryddades med insinuationer om att undersökningens uppläggning skapat »ett tacksamt, snävt, empiriskt urval« som utnyttjats för att förvandla en illusorisk hypotes till »gloria«. Ett par sakfel och missförstånd i inlägget lämnas åt sidan i denna replik.

Diskussion om bortfallet

Ferrada-Noli baserar en del av sitt resonemang på ett betydande bortfall bland de utlandsfödda personerna i undersökningen. Den bygger på den numera rätt vanliga metodiken med tilläggsfrågor till en grupp som deltagit i SCBs arbetskraftsundersökningar (AKU). Bortfall uppträder således vid två tillfällen, dels vid AKU-undersökningen, dels vid tilläggsfrågorna, i detta fall om utbränning.

I den ursprungliga urvalsgruppen för AKU-undersökningen utgjorde de utlandsfödda 15,7 procent, medan motsvarande andel inom utbränningsstudien var 12,0 procent. 60 procent av AKUs hela urvalsgrupp var kvar efter mätning av utbränning, medan motsvarande andel av de utlandsfödda var 45 procent.

Det är viktigt att erinra om att bortfallets storlek sällan är av avgörande be-

tydelse för att kunna dra slutsatser från en studie. Det väsentliga är i stället om bortfallet är systematiskt relaterat till den eller de variabler som studeras.

Att ett större bortfall medför större osäkerhet i skattningar av korrekta proportioner och medelvärden för en grupp torde vara allmänt bekant. Ferrada-Noli säger sig dock veta bättre än så – de redovisade resultaten är missledande och andelen i utbränning bland de utlandsfödda överskattas. Hur vet Ferrada-Noli det? kan man undra.

Mätning ett år senare

Den viktiga och naturliga frågan »Vilket utfall skulle erhållits om en större andel av de utlandsfödda hade svarat på frågeformuläret?« ställer sig däremot inte Ferrada-Noli, och den kan inte säkert besvaras. Genom att den aktuella studien har en longitudinell design med ytterligare en mätning ett år senare, kan dock viss vägledning erhållas.

För de utlandsfödda framkom inget samband alls mellan svarsfrekvens vid uppföljningen ett år senare och tidigare utbränningspoäng. För gruppen som helhet fanns en svag, men signifikant, tendens till att de som inte svarade vid uppföljningen hade högre utbränningspoäng vid första mätningen.

Bortfallsanalysen antyder således två slutsatser: Dels att bortfallet inte på något tydligt sätt tycktes snedvrída uppskattningen av andelen i utbränning bland de utlandsfödda, dels att andelen i utbränning bland de utlandsfödda lika väl kan ha underskattats som överskattats.

Långtidssjukskrivning

Beträffande kritiken av benämningen och definitionen av långtidssjukskrivning är jag beredd att hålla med Ferrada-Noli om att benämningen kan ge oavsedda associationer. Min förhoppning är dock att intresserade läsare informerar sig om hur begreppet definierades.

Skälet till att en sammanlagd sjukfrånvaro mellan en och tolv månader under senaste året kallades långtidssjukskrivning var att en sådan sjukfrånvaro berörde relativt få i detta populationsurval (drygt 7 procent). Längden på frånvaron bedöms annorlunda när man går utanför det kliniska perspektivet.

Utbränning som icke-kliniskt fenomen

Jag får intrycket att Ferrada-Noli har svårt att acceptera och förstå andra synsätt som kan anläggas på ett fenomen än sitt eget. Studien har följt den sedan decennier etablerade traditionen att betrakta utbränning eller utbrändhet som ett icke-kliniskt stress- och krisfenomen, inte i första hand som en klinisk företeelse. Nytt är att mätningarna baserats på en processmodell och att det obevisade antagandet undvikits om att utbränning bara kan uppstå inom arbetslivet. I studien antas att utbränning kan uppstå när en person av upprepade eller långvariga stressorer hotas eller hindras i sitt utförande av en roll som är central för personens identitet, och att denna roll kan vara knuten till såväl arbete, studier, familj som försörjning.

Ferrada-Nolis invändning att de symptom som utlandsfödda redovisar inte beror på utbränning, eftersom de kan sammanhånga med diskriminering och bristande kompetensutnyttjande inom arbetslivet, blir därför märklig. De är ju just exempel på stressorer som antas kunna skapa utbränning!

Ingen beskrivning av invandrares läge

Slutligen kan påpekas det närmast absurda i Ferrada-Nolis tro att avsikten

Med tillgång till data från nästa mättillfälle kommer att undersökas om utbränning kan förutsäga sjukskrivning av olika längd ett år senare.

med denna populationsstudie var att försöka beskriva invandrarnas livssituation i Sverige. De utlandsfödda utgjorde ej fokus i denna undersökning, även om Ferrada-Nolis inlägg ger intryck av det.

Syftet var att försöka uppskatta prevalensen av utbränning bland en rad grupper inom och utom arbetslivet, vilket inte beskrivits tidigare. Med tillgång till data från nästa mättillfälle kommer

att undersökas om utbränning kan förutsäga sjukskrivning av olika längd ett år senare.

Den som vill skaffa sig en egen förhandsuppfattning av studien kan beställa eller ladda ned rapporten från Arbetslivsinstitutets webbplats: www.niwl.se

*

Potentiella bindningar eller jävsförhållanden: Inga uppgivna.

Referenser

1. Ferrada-Noli M. Om utbrändhet bland invandrare – epidemiologiska invändningar. *Läkartidningen* 2002;99:3534-8.
2. Hallsten L, Bellaagh K, Gustafsson K. Utbränning i Sverige – en populationsstudie. Stockholm: Arbetslivsinstitutet; 2002. *Arbete och Hälsa* 2002:6.

Slutreplik:

Stort bortfall, svag vetenskap och pseudodiagnoser

Måhända att utbrändhetsforskarna behöver sina resultat, men de fattiga arbetslösa eller diskriminerade flyktingar som tillfrågades i studien behöver inte – för sina »symtom« – åtgärder i enlighet med pseudodiagnoser, svarar Marcello Ferrada-Noli.

MARCELLO FERRADA-NOLI med dr i psykiatri, professor i folkhälsovetenskap med epidemiologisk inriktning, Högskolan i Gävle, även knuten till Karolinska institutet, institutionen för folkhälsovetenskap, avdelningen för socialmedicin
Marcello.Ferrada-Noli@psh.ki.se

■ Docent Lennart Hallsten kunde – och borde – ha redovisat bortfallets storlek tydligt och sanningsenligt i rapporten [1]. Som läsaren själv kan konstatera anges där aldrig det totala invandrarbortfallet (hela 55 procent av det grundläggande urvalet). Uppgiften att enbart 45 procent av de utlandsfödda i det ursprungliga urvalet svarade på utbrändhetsenkäten medger han först i sin replik ovan, och endast efter att den beräkningen avslöjades i inlägget i *Läkartidningen* [2].

Betydelsen av bortfallets storlek

Vad gör Hallsten när det stora utländska bortfallet växer sig tyngre och tyngre och sänker resultatet allt djupare i en sjö av »elak« statistik? Jo, han försöker övertyga läsaren att: a. principiellt är bortfallets storlek ändå inte så viktigt b. invandrare var ändå inte centrala i studien.

Det är viktigt att erinra om att bortfallets storlek sällan är av avgörande betydelse för att kunna dra slutsatser från en studie«, skriver nu psykologen Hallsten. Är detta seriöst? Teoretiskt: Om nästan ingen av de tillfrågade svarade på en viss enkät, hur skulle man då överhuvud taget kunna dra några slutsatser? Praktiskt: Även ett litet bortfall – om systematiskt –

kan vara katastrofalt avgörande för studiens resultat. Nåväl, om bortfallet i Hallstens studie hade föga betydelse, varför förteg han dess sanna storlek?

Dessutom – i såväl internationellt som svenskt sammanhang – avser den vetenskapliga rapporteringen av bortfallet inte enbart ett korrekt återgivande av dess storlek utan även sättet och tydligheten som rapporteringen sker på i publikationens texter, tabeller och abstrakt (»Hiding the nonresponse problem«) [3].

Vidare: Vem har påstått någon »tro«, i motsats till att Hallsten syftade till hela Sveriges utbränning, och inte avsåg att »beskriva invandras livssituation«? Det försvaret är avledande, eller bara irrelevant. Emellertid kvarstår en studie som ändå i högsta grad drar slutsatser om gruppen invandrare, konsekvent med a priori-definierade variabler utifrån härkomst. Resultat redovisades för de utrikesfödda separat och som distinkt grupp. Hallsten skildrar noggrant jämförelsen mellan svenskar och invandrare avseende »utbränning« och vad han kallar »långtidssjukskrivningar« (några dagar hit eller dit – sammanlagt minst en månad!).

Vidhåller min slutsats

Förvisso är det inte felaktigt att inkludera invandrare i sådana studier, utan vad som föresvävar mig är oriktigt är att för beslutsfattare och allmänhet redogöra för oroväckande »fynd« utan att återge hela sanningen om underlaget. Jag vidhåller att studiens slutsatser om invandrare förefaller ovetenskapliga, och inte

endast på grund av bortfallet. Notera att Hallsten i sin replik inte till fullo bemöter mina epidemiologiska invändningar om en variabls homogenitet och jämförlighet.

Uttalade mig endast om epidemiologin

Slutligen är Hallstens påstående att jag »har svårt att acceptera och förstå« andras synsätt än mitt eget lika avledande som osant. Jag uttalade mig i inlägget aldrig om vare sig mitt eller andras »synsätt på fenomenet«. Jag enbart påvisade det epidemiologiskt ohållbara i studien – med facit. Även en anhängare av Hallstens synsätt på fenomenet utbrändhet skulle väl kunna kritisera det vetenskapligt bristfälliga i slutsatserna. Hallstens personliga angrepp synes därmed onödigt och inte ägnat att förbättra hans sits.

Vad flyktingar behöver

Måhända att utbrändhetsforskarna behöver sina anslag, men de fattiga arbetslösa eller diskriminerade flyktingar som tillfrågades i studien behöver emellertid inte – för sina »symtom« – åtgärder i enlighet med pseudodiagnoser. Vad de primärt behöver är vad de har rätt till: arbete, fristad och mänsklighet.

Referenser

1. Hallsten L, Bellaagh K, Gustafsson K. Utbränning i Sverige – en populationsstudie. Stockholm: Arbetslivsinstitutet; 2002. *Arbete och Hälsa* 2002:6.
2. Ferrada-Noli M. Om utbrändhet bland invandrare – epidemiologiska invändningar. *Läkartidningen* 2002;99:3534-8.
3. Taube A. A statistician's comments of JSAP: The nonresponse problem. *J Soc Adm Pharm* 1987;5:33-8.